

LOYOLAI SZENT IGNÁC, MINT MAI KORTŰNET.

Irta: *Neller Mátvás.*

RENDKIVÜL érdekes és különösképpen jellegzetes mű jelent meg a közel-múltban a nemzetközi könyvpiacón. Az életrajzirodalom mai divattá vált özönében, a kétségtelenül sok selejtes fércmű között kevés az, amely gondos figyelmet igényel és csak nagyon ritka, amely előtt gondolkodva kell megállani. Ez utóbbi ritkaságok közé tartozik Loyolai Szent Ignác életrajza, amely Ludwig Marcuse tollából az amsterdami Queridónál, a németországi emigránsok kiadóvállalatánál jelent meg. Loyolai Szent Ignác, hogy látja messzi századok homályából fehérlő sáppadt, aszkéta, éles arcélet a mai erősen baloldali, emigrált német író?, illetőleg, hogy egyáltalán észreveszi és közel négyszáz oldalas, testes kötetet szentel neki: ez itt az érdekes és az elgondolkoztató. Miért éppen Marcuse a száműzetésben és miért éppen Loyolai Szent Ignác: a válasz e kérdésre, messze túlnő a könyvismertetés jelentőségén és éles világhosszágot vet sok mindenre, ami ma a lelkek mélyén lappang.

Nem titok, ő maga is némi döjfös öntudattal hangsúlyozza könyve utószavában: Marcuse és a kereszténység, Marcuse és a hit között olyan szakadék van, amelyet nem lehet áthidalni. Hiszen minden sorából érezhetően, olykor gyűlöli, olykor gúnyolja a vallást és annak hőseit, a meggyőződéses ateista egész álfölényével. Nem rajongás, nem szeretet, de még csak nem is csodálat volt az, ami tollát ihlette, amikor nagy életrajza megírásához fogott. Annál elismerésreméltóbb, hogy olykor tényleg közelébe jutott a tizenhatodik század ez egyik legjelentősebb egyéniségének. Ilyenkor mintha megihlette volna még őt is a nagy embernek, sőt ezen felül: a szentnek varázsa, amely alól oly nehezen vonja ki magát még az ilyen programszerű istentagadó is. Ilyenkor valóban olyan sorokat, oldalakat ír le, amelyek miatt igazában szégyenkeznie kellene a hitvalló ateistának. Ezek a részletek azonban nem gyakoriak. Nem is ezek a fontosak és jelentőségteljesek művében, mint ahogy Loyolai Szent Ignácnak és korának tanulmányozására is aligha lehet alkalmas az életrajz. A fontos és érdekes egyedül az, hogy a huszadik század istentelenje, aki előtt az elmúlt korok jelentős egyéniségeinek beláthatatlan képcsarnoka vár választásra: éppen a nagy ellenreformátor megmintázásába kezd, hogy élete egyik fő művét megalkossa.

Első pillanatra azt lehetne gondolni, hogy a ma íróját az időt és muló korokat túlélő, egyetemes értékű és érvényű egyéniség varázsa és ereje ejti meg, akinek nagyságát nem tépázzák meg tűnő századok, mert az mindig élő és elevenen ható. Holott Marcuse maga mondja könyve egyik oldalán: A Jézus Társasága nem egyéb, mint Ignác önarcképe, ezé az Ignácé, aki nem időtlen és idők fölött álló szent, hanem saját korának hatalmas megnyilvánulása, aki az akkori korszak erejéből fejlődik ki.

Tulajdonképpen tehát a tizenhatodik századot látja az aszkéta arcél sötét háttérében kirajzolódni a mai kor e szellemidézője; Ignácban nem az egyetemes, időkkel dacoló katolicizmus nagy férfiát ismeri fel, hanem a tizen-

hatodik század egyik kortünetét. Marcuse egész lelkivilága és beállítottsága fölötté jellemző az emigránslelkületre, amely sajnos, manapság Európa-szerte egyre gyakoribb és ismertebb lesz. Ez emigráns-lélek egyik fő ismertetőjele a tehetetlen dac és dacos tehetetlenség. Az az elvonatkozás a tényektől, a fejlődés ütemének és irányának az a tagadása, amely csökönös elszánt-sággal ragaszkodik a talán végzetesen és végérvényesen elmúlthoz, ábránd-felhőkbe burkolódnak és megmakacsulva, végső erejét összeszedve kapaszkodik bele az utolsó mentődeszkába, amelyet máris elsodor az idő. Legyen az politikai vagy világnézeti, tényleges, vagy lelki emigráció, számkivetettek egyben mind hasonlóak: tagadják azt, ami van és igenlik az elmúltat anélkül, hogy a kettő közé hidat verni próbálkoznának. Olykor nekik, eszméiknek van igazuk és a jövő az újabb változásokban elégtételt is szolgáltat ez ábrándozóknak, visszafordítván az idő kerekét. Ekkor hősöknek, mártíroknak vagy prófétáknak tiszteli őket az utókor. Ha pedig letűnt eszmék utolsó mohikánjai, akkor végleges feledésbe sodorja őket a történelem áradása. Az emigráns-lélek sok egyébfajta tulajdonsága mellett: talaját vesztett, nem eresztí gyökerét az életvalóságok fundamentumába, ábrándokban ringatózik és ezért mértékét is elveszti. Így lesz életideáljának módfeletti rajongója és ellenségeinek mértéktelen gyűlölője.

Emigráns ez a Ludwig Marcuse is, aki száműzetésbe vonult és elveszítette kapcsolatait a világgal és a való élettel, illetőleg ami előbb világát és életét jelentette: a hazával. Számára, a baloldali, liberális érzelmű embernek csak gyűlöletes lehet az, ami az odahagyott határokon belül ma történik. A liberális tanokon felnevelkedett, szabadelvű világban élt író és gondolkodó, akinek szemében az individualizmus, az egyéniség korlátot nem, vagy csak alig ismerő szabadsága és azzal együtt önzése volt a legfőbb és legmagasztosabb embereszmény: olyan talaját vesztetten réveteg és olyan mértékét nem ismerő, ádáz gyűlölettel fordul ez ellen a kialakuló új világ ellen, ahogyan csak emigránsok tudnak fájdalomtól égő szomorúsággal gyűlölni. Ami a határokon túl számára láthatatlan ködbe veszön gomolyog és alakul, az hite szerint az emberi kultúrának és civilizációnak tagadása, Európa megszégyenítése. Mert görcsös akarattal hiszi, hogy Európa, humánium, civilizáció csak egy lehet: az a világ, amelyet átmentett az emigrációba és amely most immár csak vágyaiban és emlékeiben él tovább.

Gyűlöli az új világot, új rendet, szellemiséget és mint minden emigráns, ő is e gyűlöletnek lesz a megszállottja. Mindent ennek szemszögéből néz, mindenben ennek igazolását keresi és ha tekintete a múlt felé fordul, akkor ugyancsak analógiák után kutat. Jellegzetesen emigráns-alkotás ez a könyv, amikor nem saját életeszményének hőstét alakítja ki, hogy megmutassa, mi a tisztelni és követni való, hanem megmintázza az ellenfelet, hogy tápot adjon gyűlöletének és vádlón állítsa őt az olvasók szeme elé.

Igaz ugyan, hogy maga mondotta könyvében: Loyolai Ignác saját korának embere. De ha egy Marcuse mégis őt választja ki regényes életrajza központjául, akkor ennek oka csak az lehet, hogy felfedezi a hasonlatosságot a mai idők és a tizenhatodik század között. Ez a közeli rokonság tényleg fenn is áll. Mert a XVI. és a XX. század egy szempontból egymásután következő két mértföldkövet jelentenek a történelemben. A XVI. században alakul ki az olasz félszigetről fel, északra szivárgó reneszánsz hatása alatt az individualista ember típusa és az individualista világkép. Ekkor lesz tizennegyedik tizedötödik század olaszföldi humanista *uomo singolare*, az *uomo unico*:

európai individualizmussá és individualista Európává. Ami azóta történt földrészünkön, az ennek az individualizmusnak kibontakozása, fejlődése, gyümölcse vagy olykor fattyúhajtása. Évszázadokra jelzett előre határt az a nagy lelki vajúdás, amely akkoriban megremegtette az egész kontinenst. Régi, az egyetemes katolicizmus misztikumában összeforrott világ eresztékeit recsegtette meg ez az e-világhoz közelebb álló, önző és egocentrikus «uomo singolare», aki már bontogatta a reformáció zászlaját, olyan gondolatok csíráit érlelte, amelyek az enciklopédia felé mutattak irányt. Új világ alakult itt ki az évszázados múlt hagyományainak tagadásával és e forrongásban szembenálló két táborra szakadt az akkori értelmiség.

Ebből a szempontból nézve azóta sincs törés az individualista világkép fejlődési útján — egészen a mi napjainkig. A huszadik századig, amikor nagy kataklizmák nyomán újra misztikus erők és források buggyantak fel itt is, ott is a lelkek kiismerhetetlen mély talajából, nyílt tagadásaként az individualista világ anyagiasságának. Más mitoszok felé tolultak a tömegek, mint amilyeneket a középkor misztikája vallott és ismert: de a pozitívizmussal szemben újra győzött az elvont, az eszmei, amelynek az egyén magát alárendelni tartozik. Az individualizmus helyét több felé a kollektív életideál foglalta el, a szabadság helyébe a diktátor lépett. Ugyancsak tagadása ez elmúlt évszázadok fejlődési vonalának, olyan merész újítás, amelyet nem tapasztalt Európa a XVI. század óta, amelynek a francia forradalom is csak természetes következménye lett.

Itt az analógia a két évszázad, az akkori és a mai, a huszadik között. Mindkettő merev tagadása a közvetlen múltnak, mindkettő hirtelen törés. Az egyik is egészen új világképet teremtett Európában és most a másik is ilyesmivel próbálkozik lelkes hívők és elszánt ellenzők harcai közepette. Csak hogy az egyik a kereszt mitozsának univerzalizmusából vezetett át az önmagában és önmagáért élő ember eszményéhez. Ma pedig ezt a korlátlan szabadsághoz szokott egyéniséget igyekeznek a faj, a vér és egyéb mitoszok jegyében kollektív nyájja tömöríteni.

Ezzel szemben Marcuse szerint a haladás egyetlen lehető iránya a minél föltétlenebb, nagyobb szabadság felé vezet és aki ez úton akadályokat emel, legyen elméleti gondolkodó vagy erőskezű diktátor, légyen ma, vagy lett légyen az első, heroikus korszak idején: az ellensége az embernek. Ezeket gyűlöli az emigráns, aki néha finomabbnak, művészebbnek és találóbbnak is érzi, ha mai fájdalmait nem politikai röpiratban panaszolja el, hanem a művészet eszközeit veszi igénybe és visszanyúl a jelképet jelentő múltba.

Marcuse Loyolai Szent Ignáchoz nyúlt vissza. Ahhoz a férfihez, aki élete végén, szívós, kitartó munkája és bámulatatos szervezőereje folytán «valóságos testet öltött impérium lett». Csoda-e ezek után, ha Marcuset láthatólag csak másodsorban érdeklí Loyolai Ignácban az ember és csak harmadnegyedsorban a szent. Neki egyik sem fontos most. A fontos: *das Werden eines Diktators*. Ahogy «Vezér», diktátor lesz a férfiből, aki el akarja gáncsolni az igazi haladást — Marcuse, az emigráns gondolja így — és béklyóba szeretné kötni az izmait már ropogtató, alig felszabadult egyént, vissza akarja vezetni a szabadság felé áhító világot a dogmák és misztériumok tömlőcébe.

Bizonyos, hogy ez az elképzelés, eltűzött és helytelen. De így felfogva bármennyire erőltetett, mégis érthető az analógia és egyszeriben előttünk áll egy Loyolai Ignác, aki merőben más, mint akinek mi ismertük. Ez az Ignác céltudatos törtető, elszánt és számító, célja felé könyörtelenül törő. A cél

pedig : az uralom, a hatalom, az erőszak, valami irracionális, ködös misztika érdekében, amely előtt mindenkinek meg kell hajolnia. Visszavetített, a tizenhatodik századba transzponált mai diktátor, a parancsuralom megvalósítója, akinek példáján az olvasónak akarnak leckét adni, milyen történelmi és kulturális visszafejlődés a kényuraság. A lelkek diktátora és rendjének generálisa : így áll előttünk Marcuse Loyolai Ignáca, akiben az író az örök erőszak mintaképét akarja megrajzolni légyen az elmúlt koroké vagy uralkodjék ma lelkeken, tömegeken és nemzetek felett.

Marcuse Szent Ignácban elsősorban a szabadságnak gátlóját és megkötőjét véli látni. De Marcuse egyben pozitívista is. Ugyancsak ennek a XVI. századból sarjadt sokévszázados kornak gyermeke, amely kor józan és «felvilágosult» és történelme egyes korszakaiban is inkább rajongásokat ismer, mintsem misztériumokat. Marcuse pozitívizmusa már egyenesen az ateizmusba torkollik ; az a régi, immár kivészőben lévő fajta ateista, akinek az Isten-fogalom is ködös és pozitív agyhoz nem méltó misztikum. Nem csoda ezek után, ha Szent Ignác hűvös, kiegyensúlyozott és fegyelmezett, önfeláldozó vallásosságában is misztikumot lát és keres. Noha a misztikusok távol állanak a Jézus Társaságának lényegétől.

De Marcuse a materialis világszemlélethez szokott, az újkor liberalizmusának talán legtöbb szabadságot nyújtó korszakát kiélvezett emigráns, aki elvonult saját szülőföldjétől és saját korától egyaránt : hunyorgó szemmel nézi a spiritualizmust éppen úgy, mint az új mítoszokat, az önfeláldozást, akárcsak a kollektívizmust. Nem érti, nem fogja fel, idegen tőle végzetesen és végérvényesen. Különbséget sem tud közöttük tenni, elvégre fehér embernek minden néger egyforma. Ilyen fekete, szerecsen dolognak látja ő is mindazt, ami nem fér bele materialista világmépének szűk kereteibe — és ebben rejlik legfőbb gyengesége és gyarlósága, a könyvé is, meg az emberé is.

Számára spiritualizmus és ködös mítoszok kergetése egyaránt idegen és megcsodálni való furcsa, «retrogád» életézés. Mert ő maga hisz abban, hogy az anyagból és az anyaggal, körülményekkel és adottságokkal mindent meg lehet magyarázni az életben, sőt azokkal be is lehet telni, kielégülni. És ez az a pont, ahol elveszti jogcímét, hogy a haladás érdekében harcoljon. Mert ha modern mítoszok és parancsuralmak ellen más szellemiséggel telített, de a szellem, lélek jegyében küzdő szabadságharcosok kelnek fel, akkor el lehet nekik hinni, hogy a fejlődés útján törnek előre és nem visszafelé kanyarodnak. De Marcuse szellemi korosztályának javát már eltemette az idő homokja. Ez már az a materializmus, amely még a múlt század végén elomlott és elszikadt, amelyet már régen meghaladott az idő. Ide visszatérni valóban retrográd kezdeményezés volna. Erről az oldalról harcolni kollektív mítoszok ellen pedig talán többet árt a szabadságnak, a kiegyensúlyozott és nem ködbevesző mítoszokat kergető szellemiségnek, mint amennyit használ. Mert jaj annak a félnek, amelynek igazát arra nem hivatottak kezdi védelmezni. A szellemi szabadságnak árt legtöbbet, ha olyanok szállnak érdekében síkra, akik vallják a szabadságot, de tagadják a szellemiséget abban az értelemben, ahogy az egyszersmind anyag fölé emelkedő spiritualizmust is jelent.

* * *

Egészen sajátos, de minden értetlensége és súlyos tévedése mellett is érdekes szent- és emberábrázolást lehet várni attól az írótól, aki a katolicizmusnak, az ellenreformációnak egyik legcsodálatosabb és legtisztább alakját

így mutatja be : «Épületes jelenség nem volt ez az ember : még hívei közül is sokan voltak, akik nem tartották annak. Tehát nehéz is róla épületes könyvet írni. Azonban olyan erőket szabadított fel, amelyeknek hatásai még ma is érezhetőek . . . »

Nem szabad *apage Satanas!* felkiáltással megbotránkozva elfordulnunk, inkább kérdezni kell, honnan alakul ki ilyen szemlélete a mai idők Marcuse emigránsának a régmúlt kor Ignác szentjéről. Az író egész tévesen, de emigráns beállítottságára oly jellemzően a harcos, tevékeny férfit látja meg hőisében, aki kicsikarja az emberi sors vezetését Isten kezéből, hogy azt önmaga kerítse hatalmába. Szerinte éppen ő, és éppen ezáltal távolította el egymástól az eget és a földet. Mi más ez a fölfogás, mint a tétlenségre kárhozottat, passzív és különben is enervált kornak gyenge akarátú embere, aki bizalmatlan és rosszindulatú féltékenységgel, kelletlenül szemléli azt a harcos és győzelemre törő tevékenységet, amely egy eszmét akar diadalra vinni? ! Hadakozó és elszánt fanatikuskok hajszoltak a közelmúltban is keresztül egy ideológiát Németországban, amellyel nem tudtak megmérkőzni az ideálokat nélkülöző, kiábrándult és cinikus Marcusék. Innen az ellenséges rosszindulat a győzelemre törő eszme ellen, még ha az a tizenhatodik században kezdi is meg térhódítását, még ha az merőben ellenkezője is a mai életideáloknak. Marcuse önmagát és önmaga korát vetíti vissza a történelembe, amikor Ignácban Hegel előfutárját látja, mint aki nem tesz különbséget tényleges és isteni hatalom között. Nem a mai német emigráns jajdul-e föl e sorokban : «Ignác mindig azon fardozott, hogy a hatalmat szellemivé tegye ; hiábavaló és reménytelen igyekezet. De soha nem kísérelte meg, hogy a szellemet tegye hatalmassá». Az emigránsnak sirámai ezek, akit legyőzött és kiüldözött hazájából a mítosz köntösében jelentkező hatalom. Maga sorsán kesereg, amikor írja : «Mindig kevés a hely ezen a világon, az új uraknak mindig sok tér kell berendezkedésük számára». Ezért kell a régi urak és elvek szolgáinak kivándorolniuk : gondolja, ha így kifejezetten nem is mondja.

Ebből az életrajzból pontosan meg lehet állapítani, nem azt, hogy milyen volt Szent Ignác és kora, hanem hogy miként vélekedik a mai világról az, aki ittmaradt a tegnapi Németországból. «Lobognak a lángok, — cél és értelem nélkül. De mi szükségé is van a lángnak célra vagy értelemre? . . . » Szent Ignác gondolkodása a lelki totalitást követeli. Hogy pedig mi a totalitás jelentése az államéletben, azt az író saját bőrén tapasztalta. «Aki az uralkodó eszméket nem vallja magáénak, — írja Marcuse, — aki annak képviselőivel együttműködésbe kerül, arról mindent föltételeznek az emberek. Harcos államban elhiszik a pacifistáról, hogy hazáját egy ócska kalapért hajlandó eladni. A kapitalista állam szívesen elhiszi a félszemű kommunistának, hogy az minden felebarátjának félszemét akarja kiszűrni. A totális államban pedig felteszik az individualistáról, hogy ezüstkanalat lop. Ha azután egy szép napon bebizonyosodik, hogy a helytelen világnézetű ember tiszteletben tartja a rendőrségi intézkedéseket, szabályos irányban megy át az úttesten, evés közben nem rakja lábát az asztalra és különben sem okoz semmi kellemetlenséget az államhatalomnak, akkor a rend őrei elégedettek . . . Aki feltűnik, az máris eretnek, és olyan korokban, amikor az eretnekeket elégetik, föltötte kellemetlen dolog a föltűnés . . . »

Önkéntelenül fölmerül a kérdés az olvasó előtt : mi ez, történelmi életrajzírás, vagy politikai pamflett? Tulajdonképpen mind a kettő, múltba áthelyezett politikai bírálat totális államról, erőszakról, jelszavakkal folytatott

ügyeskedésekről, forradalmakról. «Kinyilatkoztatások olyanok, akárcsak a forradalmak: forradalmárok és kinyilatkoztatást elnyertek sietnek győzelemre törni és amint már uralmon vannak, előszeretettel tagadják a kinyilatkoztatás létét és a forradalom jogát». A párhuzam már megint nem sikerült, erőltetett és kierőszakolt, mint ahogy igen sok részében az egész könyv az, amidőn a kétségtelenül meglévő párhuzamot XVI. és XX. század között túlságosan kiélezi, minden vonatkozásban végig akarja vezetni. Itt sokat használt volna a mű komolyságának, de talán hatásának is a közmondás: *Il ne faut jamais mettre le point sur l'i*. Igaz viszont, hogy amennyit a mű ezáltal veszít egyetemes és időtálló művészi értékéből, annyit nyer jelentőségében, mint — mai kortünet.

Nem csoda ezek után, ha Marcuse, aki így látja a kort, Loyolai Ignácban is a mai diktátor alakját véli felfedezni. Szerinte Assisi Szent Ferenc és Machiavelli keresztteződése, akiben végül is erősebb lett Machiavelli. Az új irányzat jelszava lesz: Aki nem tör hatalom után, megérdemli a szolgaságot! Milyen távol áll ez a gondolkodás Marcuse korosztályának enervált individualizmusától és valóban, mily közel került a mához, amidőn türelmetlen világnézetek nem az ellentétek sarkait akarják lecsiszolni, sőt ellenkezőleg: végső leszámolásra készülődnek. Mind uralkodni akarnak, ami egyben annyit is jelent: új szolgáreteget akarnak maguk alá tiporni. A kíméletlen következetesség időszaka ez, és ennek a lelki hatalomvágynak megtestesülését vizsgálja Ignácban a vélt szolgasor elől külföldre menekült német író.

Ő az emberi szabadságnak és liberalizmusnak, amely itt, a XVI. században alakult ki, időtálló hatalmában hisz, és mert Ignácban ennek ellenségét látja, azért tartja őt is, hasonlóan a mai parancsuralmi törekvésekhez: retrográd jelenségnek. Ignác is, — mondja Marcuse, — akár manapság másoknál megfigyelhettük, modern fegyvereket és módszereket vett igénybe, — réghalott ideálok érdekében. «Az ellentét fegyverek és jelszavak közt mindig életveszélyes», fűzi hozzá reménykedve és szeretné elhinni, hogy e tételét «a kereszténység alkonya» igazolja. Pedig nem is a kereszténységre haragszik elsősorban, hanem azokra, akik ugyancsak modern eszközökkel jutottak a parancsuralomhoz, ami szerinte nem haladást, hanem visszafejlődést jelent sok évszázaddal.

«Támadó, harcos szövetség Führerje Ignác, ez a hadsereg nélküli generális, ez a «spanyol Don Quijote, akiből nem költő, hanem diktátor vált». Számára a lélek nem lidércfényes, ismeretlen homály, hanem látható, felmérhető csatatér. «Ez a katona szent, de ez a szent mindig katona marad», ... mondja legszebb három oldala végén, ahol szinte már közelébe jut a katolikus szentnek. Ő maga, Ignác is, behódol a totális hatalomnak, amelynek alapföltétele a feltétlen engedelmesség. És engedelmességből, fejét aláztatosan meghajtva veszi át diktátori megbízatását. És mint diktátor, «a vigasz választásából világhódító vallást alakított — ad maiorem dei gloriam».

Még valami, ami nagyon érdekes. Marcuse Szent Ignác egyik végzetes és legfőbb tévedésének azt az egyéni megállapítását tartja, hogy a nagy ellenreformátor túlságosan összekapcsolta a kereszténységgel, tehát az eszmével, a világi hatalmat, tekintélyt, befolyást és összeköttetést. Talán, mert megérezte, írja, hogy ez az eszme egymagában nem elég a győzelemhez, kell hozzá a külső pénz és hatalom. Így lett a vallás az eszme árulója, hogy saját fennhatóságát és befolyását, ezt a lelki diktatúrát további diadalra vihesse. Így vált a Gondolatból érdekek labdája, így lett a diktátor önmaga hatal-

mával a háttérben lévő földi erők, királyok és pénzemberek kiszolgálója. Csak avégből, hogy ez a diktatúra szilárdan álljon.

Megint az emigráns panaszkodik itt, aki gyűlöli az eszmét, amely idegenbe száműzte, de még jobban gyűlöli azokat, akik hite szerint még ezt a tömegeket megmozgató ideált is albérletbe adják ki, — mert «talán belátják; hogy az eszme egymagában nem lesz elegendő a végső diadalhoz».

Igy fest átfórmálva, átgűrva és átértékelve, emigráns szemléleten keresztül Loyolai Szent Ignác, mint mai probléma. A kiindulási pont nyilvánvalóan helyes, a XVI. és a XX. század közt megvan az a közös vonás, amelyről a bevezetésben szó volt, bár Marcuse túlságosan összebogozza az analógiákat, elveszíti mértékét és szenvedélyével, háborgó érzelmeivel viteti magát kalandos mellékösvényekre. De hiszen ezért emigráns és éppen ez az érdekes e műben, amely jellemző kortünet lesz, amikor Loyolai Szent Ignácot is a huszadik század kereteibe foglalja. A szent nagyságához nem érhet fel és emlékének nem árthat az ilyen könyv, de viszont annál többet használhat tanulságul a mai lelki erejedésre, amely egész Európában kirobbanásra kész energiákat sűrít össze — világnézetek jegyében, talán tényleg az időpontban, amidőn korszakok váltják le egymást, és egyelőre kicsendül az az akkord, amelyet az individuálista «európai ember» először a XVI. században ütött meg.

ANDANTE.

*Ma újra hegyek lettetek. Büszkén tartjátok fejeteik,
ti játszi apró dombok.*

*Mint sisakdísz úgy lobogjon megannyi ismert bokrotok,
és fáidon a lombok.*

*S mit, mint kis csikó vesztettem el, gyors szemem reája lel:
a tükröző lábnymok*

*ezüst láncá vígan ott szalad a berkenye fák alatt,
s léptem rajtuk andalog.*

*A tormák illata úgy száll, mint ágak közt a madár,
lengve légi szárnyán.*

*S lángot szór a karó hegye; vörös macskám ült hegyibe,
egy vak vakondra várván.*

*S a nyúl-járta kert alatt, újra folyam lettél kis patak!
Büszkén ragyogjon kék szemed,*

*és sásos medred szétszakasz, fürdeni jött a vén kamasz,
s lázát hütse hűs kezed.*